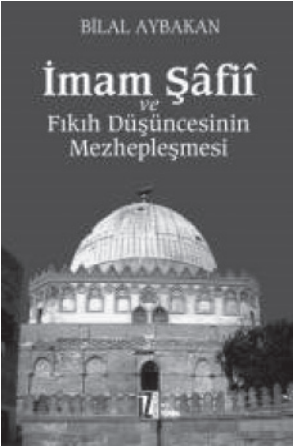

İmam Şâfiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi

HAMDİ ÇİLİNGİR

Bilal AYBAKAN

**İMAM ŞAFİİ VE FIKIH
DÜŞÜNÇESİNİN
MEZHEPLEŞMESİ**

İZ YAYINLARI, İSTANBUL
2007.

Şafî Mezhebinin kurucusu ve dört sünnî mezhep imamından biri olan Ebû Abdullah Muhammed b.İdris eş-Şafî (v. 204/820) ile ilgili tartışmalar modern çalışmalarda önemli bir yer tutmaktadır. İmam Şafî'nin modern tartışmalarda nerede durduğunu görebilmek için en basitinden bu konudaki çeşitli makalelerin derlenmiş olduğu bir kitaba göz gezdirmek bile yeterli olabilir (Mesela Bk. *Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü*, Hazırlayan: M. Hayri Kırbasoğlu, Kitâbiyât, 2. Baskı, Ankara 2003; İmam Şafî'nin Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri İçin Ayrıca Bk., Şamil Dağcı, *İmam Şafî - Hayatı ve Fıkıh Usûlü İlmindeki Yeri*, Ankara, 2004). Kimilerine göre usûl-i fıkıhın ilk mimarı, kimilerine göre hadis usûlünü ilk ortaya koyan kişi, kimilerine göre ehl-i rey ile ehl-i hadis ekolünü mezceden ve "Orta Yol İdeolojisi"ni kuran bir sentezci, kimilerine göre de -daha sonraları Eş'arî'nin kelâmında, Gazzâlî'nin tasavvufta gerçekleştireceğini, fıkıh ve hadiste gerçekleştirerek- Sünnîliğe damgasını vuran bir imam... Bütün bu iddialar, Şafî'nin farklı boyutlarına

dikkat çekmekle birlikte ortak bir noktada birleşmektedir: "Şafî, İslam Düşüncesi açısından bir dönüm noktasıdır..." Fahreddin er-Râzî, İmam Şafî'nin usûl alanındaki önemini; "Mantık ilmine nispetle Aristo ne ise, fıkıhta usûle nispetle de Şafî'nin yeri odur" ifadeleriyle ortaya koymuştur. Modern çalışmalarda, Şafî üzerine yapılan vur-

guya bakılırsa, modern yazarlar Şafî'nin İslam Düşüncesindeki kilit rolünü, yalnızca usûl konusuna değil, çok geniş bir çerçeveye oturtmaktadır.

İşte Şafî'nin gerek müsteşrikler gerekse müslüman yazarlar arasında modern çalışmalarda bulunduğu bu teveccüh dikkate alınır, Bilal Aybakan'ın "İmam Şafî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi" adlı eserinin günümüz tartışmalarına sağlayacağı katkı daha da iyi takdir edilebilir. Hem İmam Şafî'nin hayatını ve düşüncesini, hem de Şafî Mezhebi hakkında genel bilgileri ihtiva eden bu eserin burada tafsilatlı bir özeti sunulacak, ardından da bazı değerlendirmelere yer verilecektir.

Yazarın bu çalışması, beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm; İmam Şafî'nin biyografisine ayrılırken, ikinci bölüm; düşünce yapısı ve usûl anlayışını, üçüncü bölüm; fıkıh anlayışını, dördüncü bölüm; Şafî'nin fıkıh düşüncesinin mezhepleşme sürecini, son bölüm olan beşinci bölüm ise Şafî Mezhebinin yapısını ve mezhep içinde yer alan belli başlı fakihleri ele almaktadır.

Yazar birinci bölümde, tabakât eserlerine dayanarak Şafî'nin biyografisini gözler önüne sermeye çalışmaktadır. Bu bölümde; Şafî'nin ilim tahsil ettiği muhitler ve çeşitli şehirlerde ders aldığı hocalar kaydedilerek, Şafî'nin ilmî serüveni ortaya konmaya gayret edilmiştir. Şafî'nin, Gazze'de başlayan hayat hikâyesinin Mekke, Medine, Yemen, Bağdat ve Mısır şehirleri arasındaki seyahatleri neticesinde nasıl bir ilmî serüvene şahitlik ettiği bir çok tarihsel rivayete yer verilerek kaydedilmiştir. Güçlü ve kuvvetli bir Arapça'ya ve dil bilgisine sahip olan Şafî'nin bu dilsel zenginliğini, gençlik döneminde Hicaz'da Huzeyl kabilesinin yanında bir müddet ikamet edip onların şifâhî kültürünü, örf ve adetleri ile Arap şiirini öğrenmesiyle yakından ilişkilendiren yazar, Şafî'nin Mekke'de en çok Müslim b. Hâlid ez-Zencî ve Sufyan b. Uyeyne'den, Medine'de de İmam Malik'ten istifade ettiğine değinmektedir. İmam Malik'in, Şafî'nin düşünce hayatına önemli tesirleri bulunduğuna işaret eden yazar, Şafî'nin İmam Malik'in öğrencisi olduğu dönemde onun içtihat yöntemini, sünnet anlayışını ve amel-i ehl-i Medine anlayışını iyice öğrenme imkânı bulunduğuna dikkat çekmektedir. İmam Şafî'nin ilmî serüveninde önemli bir aşamayı da Muhammed b. Hasan eş-Şeybanî ile tanışması ve ondan ders alması oluşturmaktadır. Yemen'de kendisine yöneltilen bazı suçlamalar nedeniyle Harun er-Reşid'in huzuruna çıkarılmak üzere Rakka'ya getirilen Şafî'nin, burada muhtemelen o dönemde Rakka Kadılığı yapan Şeybanî ile tanıştığına, daha sonra göz hapsinde bulunduğu süre içinde Bağdat'ta Şeybanî'nin derslerine katılıp onun ve temsil ettiği ilmî geleneğin görüşlerine muttâl olduğuna değinen yazar, Bağdat'ta ikameti sırasında Şafî'nin kendi ilmî seviyesinde katettiği mesafe yanında özellikle orada bulunan ehl-i hadis'in konumuna da güç kattığına işaret etmektedir. Humeydi'nin "Ashab-ı Rey'e cevap vermek istiyorduk; ama onlarla nasıl mücadele edeceğimizi bilmiyorduk, tâ ki Şafî geldi ve yolumuzu açtı." şeklindeki söze atıf yapan yazar, Bağdat'taki ehl-i hadis mensuplarının görüşlerini temellendirme, ehl-i rey'e karşı argüman geliştirme konusunda Şafî'nin

katkılarına dikkat çekmekte ve kendisine bu nedenle ehl-i hadis tarafından “Nâsırü’s-sünne” yakıştırmasının yapıldığını belirtmektedir. İlmî serüveninin son noktası olan Mısır’a gelişini h. 200 (m. 816) yılı olarak kaydeden yazar, Şâfiî’nin *kavl-i cedid*’ini oluşturan bütün eserlerini burada ortaya koyduğuna değinmektedir. Şâfiî’nin ilim hayatını merkeze alan bu tasvirlerin ardından vefatına değinilmiş ve h. 204 (m. 820) yılında Mısır’da vefat ettiği ve Kahire’de Beni Abdülhakem Mezarlığına defnedildiği kaydedilmiştir.

Eserin ikinci bölümü, Şâfiî’nin düşünce yapısı ve usûl anlayışına ayrılmıştır. Bir sonraki bölüme hazırlık mahiyetinde olan bu bölümde; Şâfiî’nin usûl anlayışı ortaya konmaya çalışılmıştır. Vahye tam bağlılık, yorum anlayışında dil-bağlam-mantık unsurlarına yer vermesi, kelimelerin karşıtlığı ve amel eksenli itikat anlayışı, Şâfiî’nin usûl anlayışının dayandığı noktalar olarak tespit edilmiştir. İmam Şâfiî’nin düşüncesinde vahye bağlılığın merkez olduğunu belirten yazar; Şâfiî’nin, sünneti de vahiy olarak kabul ettiğine değinmektedir. Şâfiî’nin, sünnet ile kıyas arasında abdest ile teyemmüm arasındaki ilişkiye benzer bir ilişki kurduğunu, su bulunduğu sürece toprak ile teyemmüme gidilemeyeceği gibi sünnet bulunduğu sürece de kıyasa gidilemeyeceği anlayışını benimsediğini belirten yazar, Şâfiî’nin vahiy eksenli düşüncesine dikkat çekmiştir. Şâfiî’nin yorum anlayışı ile ilgili olarak öncelikle “dil unsuru” na dikkat çeken yazar, İmam Şâfiî’nin kutsayacak derecede Arap diline önem atfettiğini bunun da temel nedeninin Arapçanın metafizik mahiyeti ve Arap dilinin ifade zenginliği olduğuna dikkat çekmektedir. Yazara göre Şâfiî’nin yorum anlayışında hakim olan unsurlardan biri de “bağlam unsuru” dur. Şâfiî’nin çocukluk ve gençlik yıllarında Arap kabileleri arasındaki ikametinin ona hem dil açısından hem de Arap şiiri, örf-adetleri ve Arap tarihi açısından derin bir bağlam unsuru kazandırdığına değinen yazar, Şâfiî’nin bu konudaki yetkinliğini Yunus b. Abdüla’lâ’nın “Şâfiî, vahyin nuzûlüne tanık olmuş gibi tefsir yapar.” şeklindeki sözüne atıfla ortaya koymuştur. Şâfiî’nin yorum anlayışındaki üçüncü temel unsur ise “mantık unsuru” dur. Yazara göre aslında Şâfiî’nin en güçlü yönü, onun verileri mantıkî bir tutarlılık içinde maharetle kullanmasında ortaya çıkmaktadır. Şâfiî’nin düşüncesinde, yorum anlayışındaki temel unsurlar ortaya konduktan sonra, “kelam karşıtlığı” onun düşüncesinin temel taşlarından biri olarak takdîm edilmiştir. Dönemin kelam anlayışı hakkında olumsuz kanaatlere sahip olan Şâfiî’nin kendi dönemindeki ehl-i kelâm’ı, özellikle de Mutezile’yi ayırım gözetmeksizin ağır bir dille eleştirdiği ifade edilmiştir. Gözün bir görebilme sınırı olduğu gibi aklın da erişebildiği bir sınırın olduğuna inanan Şâfiî’nin kelâmî tartışmalara karşı olduğu, ve itikadî konular dahil bütün meselelerin vahiy eksenli ele alınması gerektiği şeklinde bir anlayışa sahip olduğu vurgulanmıştır. Bu bağlamda son olarak Şâfiî, amel eksenli itikat anlayışının savunucusu olarak tasvir edilmiştir. Buna göre Şâfiî, itikad esaslarının naslarda ifade edildiği şekliyle benimsenmesini ve felsefî izahlara girilmesini teşvik etmiş ve fıkıhla ilgilenmeyi özellikle tercih etmiştir.

Şafî'nin fıkıh düşüncesinin temelleri hakkında bilgi verildikten sonra onun Kur'an, Sünnet, icma, kıyas, amel-i ehl-i Medine, sahabi kavli ve istihsan hakkındaki görüşlerine yer verilmiştir. İmam Şafî'ye göre, vahiy ürünü veriler (Kur'an ve Sünnet), müslümanların dünyada ihtiyaç duyacağı bütün çözümleri ya açıkça (nass olarak) ya da üstü örtülü bir şekilde (delâlet olarak) açıklamaktadır. İmam Şafî'nin *beyan* teorisine göre, temelde dört şekilde *beyan* vardır ve bunlar; Allah'ın nass olarak açıkladığı şekliyle *beyan*, mücmel olarak ortaya koyduğu ve açıklamasını sünnete bıraktığı şekliyle *beyan*, Rasûlullah'ın hakkında Kur'an nassı bulunmayan bir konuda sünnet koyması şeklinde *beyan* ve Allah'ın kullarına farz kıldığı içtihat şeklinde *beyan*'dir. İmam Şafî, Kur'an'ın anlaşılması konusunda Arap Dilini ön plana çıkarmaktadır. Yine Kur'an'ın anlaşılması konusunda sünnet'e özel vurgu yapan İmam Şafî, bu konudaki yaklaşımları ile ön plana çıkmaktadır. Rasulullah'ın sünneti ve hadisleri onun düşüncesinin mihrini oluşturur. Nitekim Schacht'a göre İmam Şafî'nin düşünce sisteminde sünnet, sonraki yapı içinde icmaya atfedilen mevkiye denk bir konuma sahiptir. Özellikle haber-i vahid olarak sabit olmuş hadislere düşünce sisteminde yer veren İmam Şafî, suyun varlığı durumunda teyemmüme gidilemeyeceği gibi hadisin varlığı durumunda da kıyasa gidilemeyeceğini savunmuştur. Nitekim; İmam Şafî'nin en büyük mücadelesini, kendisinin *haberu'l hâsse* dediği haber-i vahidleri reddedenlere karşı verdiği söylenebilir. İcma konusunda nassa dayalı icma ve içtihadı dayalı icma ayrımı yapan Şafî, içtihadı dayalı icmanın varlığını teorik olarak kabul etse de vâkıada böyle bir icma gerçekleşmiş olma ihtimalini kabul etmez. Çünkü ona göre nass bulunmayan ve içtihadın vâki olduğu konularda ihtilaf kaçınılmazdır. Ona göre gerçek icma, ancak kendisinin *cümelü'l ferâiz* dediği oruç, namaz gibi dinin temel konularında gerçekleşmiştir. Yani yalnızca nassa dayalı bir icma olabilir, reye dayalı bir icmanın gerçekleşmesi zordur. Şafî, müslümanların başına gelen her olayın, ya nass olarak ya da delâlet olarak dinî kaynaklarda bulunduğunu kabul ettiği için *kıyası* bir anlamda *icthâh* ile eş anlamlı görmektedir. Şafî'nin düşüncesinde *asl* olan, Kur'an ve Sünnet olduğu için *sahabe kavli* ve *amel-i ehl-i Medine* gibi deliller hüküm te'sisi için değilse de hüküm keşfi konusunda yardımcı deliller olarak kullanılmaktadır. *İstihsan* konusundaki eleştirileri meşhur olan İmam Şafî'ye göre istihsan, naslardan bağımsız olarak hüküm çıkarmakla eşdeğerdir ve ona göre istihsan bir nevi *telezzüz* mahiyetindedir.

Üçüncü bölüm; İmam Şafî'nin fıkıh düşüncesinin gelişimine ve eserlerine ayrılmıştır. Şafî'nin fıkıh düşüncesi, *mezheb-i kadim* ve *mezheb-i cedid* süreci dikkate alınarak açıklanmaya çalışılmıştır. *Mezheb-i kadim* kendi içinde üç evre olarak ortaya konmuş, h. 179- 184 arası beş yıllık dönem çoğunlukla idari görevler üstlendiği, h. 184- 195 arası dönem mezheb-i kadiminin embriyo dönemi, h. 195-199 arası dönem de mezheb-i kadim'in ilan, tahrir ve tedrisini gerçekleştirdiği dönemler olarak tasvir edilmiştir. h. 184 yılına kadar Şafî'nin genelde, ehl-i hadis çevreleriyle irtibatının sıkı olduğunu belirten yazar, onun düşüncesinde asıl dönüm noktasının Irak fıkıh

birikimi ile tanışması olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre İmam Şafî, Şeybanî ile tanışıp Irak Hanefî birikimini birinci elden alınca, bu yeni birikimle yeni bir hesaplaşma sürecine girişmiştir. Yine yazara göre Şafî, muhtemelen bu ilmî hesaplaşmanın sâikiyle eski Risale'nin çatısını kurmaya başlamış ve bu hesaplaşmanın ancak bir metot dahilinde gerçekleştirilmesi gerektiğini benimseyerek Risale'yi kaleme almaya başlamıştır. Bağdat evresinde genelde Hanefilere karşı Malik'i savunma konumunda olan Şafî, Mısır'a gelince artık sahip olduğu birikime de dayanarak Malik ile arasına bir mesafe koyma ihtiyacı hissetmiştir. Safedî'nin bir ifadesini alıntılıyan yazara göre Şafî'nin kadim görüşlerinin hemen hemen tamamı Malik'in görüşlerinden oluşmaktadır. Yani Şafî'nin *mezheb-i kadim* dönemindeki düşünceleri tamamen Malik'in etkisi altındadır; ancak özellikle Mısır'a gelişi ile birlikte Şafî için bu çizgiden kopuşlar başlayacak ve artık *mezheb-i cedid* diye isimlendirilen kendi düşünce tecrübesindeki bir döneme adım atacaktır. Yani *mezheb-i cedid*, Şafî'nin Mısır'a geldikten sonra hayatı boyunca özümsemiş olduğu bilgi ve düşünceleri tekrar revize ederek ortaya koyma sürecine atıf yapmakta ve Mısır'daki dört yıllık düşünce faaliyetini ifade etmektedir. *Mezheb-i cedid*'in aslında *mezheb-i kadim*'in bir redaksiyonu mu, yoksa gerçekten bir epistemolojik kırılma mı olduğu sorusunu ortaya atan yazar, bu konunun henüz aydınlatılmadığına değinmektedir. Yazar'a göre Şafî'nin Mısır döneminde eski görüşlerinden bütünüyle bağımsız bir yaklaşım sergilediğini iddia etmek mümkün görünmemektedir ve belli konularda Şafî'nin bu dönemdeki düşüncelerinin *mezheb-i kadim*'in bir redaksiyonu niteliği taşıdığına değinmektedir. İmam Şafî Mısır'a gelinceye kadar özellikle Hanefî çevrelere karşı hicaz fikhını, hocası Malik'in görüşlerini savunmuşken, Mısır'a gelişiyle birlikte hocası Malik'in görüşlerini de eleştirmeye başlamıştır. İmam Şafî'nin, hocası İmam Malik'i eleştirmesi, özellikle Malik'in Mısır'daki talebeleri tarafından çok tepki toplamış ve kendisine karşı ciddi bir muhalefeti celbetmiştir. Bu süreç içinde Şafî, hocası ile ayrıştığı noktaları işlediği *İhtilâfu Mâlik ve's Şafî* adlı eserini yazmış ve burada özellikle hocası Sufyan b. Uyeyne'den edindiği hadis bilgisini devreye sokarak İmam Malik'i ciddi şekilde eleştirmiştir. Şafî'nin bu eleştirisi üzerine, Malikî çevrelerde de ona bir çok reddiye kaleme alınmıştır. Bu bölümde son olarak, İmam Şafî'nin eserlerine değinilmiş, *el-Ümm*, *er-Risale* ve *Emali* gibi günümüze ulaşan eserleri yanında, ona nispeti kesin olmayan ama ona atfedilen eserlerin isimlerine de yer verilmiştir. Çeşitli rivayetleri ortaya koyarak eski Risale'nin büyük ihtimalle h. 195-198 yılları arasında kaleme alınmış olabileceğini belirten yazar, yeni Risale'nin ise Şafî'nin Mısır'a gelişinden sonra kaleme alınmış olduğu görüşünün ağır bastığını belirtmektedir. Yine yazara göre eski Risale, Hanefî çevreleri muhalif olarak ortaya koyup sistemini buna göre kurgularken, yeni Risale Hanefilerle birlikte Malik'i de muhalif olarak ortaya koymuş gibi gözükmektedir. Ancak yeni Risale'de de Malik'in fikhına eleştiri teşkil edebilecek hemen hemen hiçbir bilginin yer almaması, yazara göre eski Risale ile yeni Risale arasında çok büyük bir farkın olmadığını göstermektedir.

Kitabın dördüncü bölümü, fıkıh düşüncesi; Mekke, Medine, Bağdat ve Mısır gibi dönemin önemli ilim merkezlerinin ilmî birikiminin bir sentezi olarak değerlendirilen ve Irak'ın reyçi Hicaz'ın da gelenekçi tavırlarını başarıyla mezceden biri olarak takdim edilen İmam Şafî'nin fıkıh düşüncesinin mezhepleşme sürecine ayrılmıştır. Öncelikle mezhebin teşekkülünde talebelerinin rolü incelenmiş, ardından da Şafî'nin talebelerinden sonra gelen kuşakların bu sürece katkısı ele alınmıştır. *Kavl-i kadim* dönemi talebelerinden özellikle dördünün; Ebû Sevr (240/854), Ahmed b. Hanbel (241/855), Kerâbîsî (248/862) ve Za'ferânî (260/874)'nin onun görüşlerinin mezhepleşme sürecine katkılarının ön plana çıktığı ifade edilmiştir. Yazar'a göre, Şafî'nin *mezheb-i kadim* görüşleri ile Ahmed b. Hanbel'in görüşleri arasında ciddi paralelliklerin söz konusu olması muhtemel iken bunun ortaya konması veya ispatlanması şimdilik araştırılmaya muhtaç gibi gözükmektedir. *Mezheb-i cedid* döneminin râvileri olarak ve onun bu dönemdeki görüşlerinin işlenip yaygınlaşmasına katkı sağlayanlar olarak ise Büveyfî (231/846), Müzenî (264/878), Rebî b. Süleyman el-Murâdî (270/884) ve Humeydî (219/834) gibi isimler ön plana çıkarılmıştır. Bunlar arasında da özellikle Rebî'nin rolüne dikkat çekilmiş ve bugün İmam Şafî'ye dair ne varsa hemen hemen hepsinin râvisinin Rebî olduğu belirtilmiştir. Rebî'nin yanında, bu sürece katkı sağlayanlardan en önemlileri de Büveyfî ve Müzenî olarak takdim edilmiştir. Daha sonraları mezhep içi tercihlerde rivayette Rebî, dirayet ve usulde ise Müzenî tercihe şayan görülmüştür. Rebî'nin, Şafî'nin hayatına dair bir çok rivâyetin de sahibi olarak temayüz ettiğini belirten yazar, *Menakıbu's Şafii* ve *Tabakat* kitaplarında, ondan yapılan rivayetlerin sayısının hayli fazla olduğuna dikkat çekmektedir. Şafî Mezhebinin, Büveyfî veya Müzenî ile mezhepleşme sürecine girdiği şeklindeki iddialara da yer veren yazar, mezhepleşmenin Büveyfî veya Müzenî ile başlatılmasına temelde itirazı olmadığını, ancak bunun bir süreç olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Hocalarından devraldıkları ilmî mirasın işlenip yaygınlaştırılmasında ve mezhepleşme sürecinde önemli görevler ifa eden, İmam Şafî'nin talebelerinden sonra da kendisine bağlı alimler, bu mezhebin yaygınlaşmasına çalışmışlardır. Şafî Mezhebinin mezhepleşme sürecinde en büyük katkının İbn Süreyc tarafından gerçekleştirildiği kabul edilir. Dört yüz civarında eser telif ettiği, Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin modelini esas alarak Şafî'nin fikhî birikimini sistematik bir bütünlüğe kavuşturduğu ve bir mezhep yapısına büründürdüğü ifade edilmektedir. Yazara göre mezhebin teşekkül dönemlerinde Bağdat ve Mısır, mezhep için en önemli iki merkez iken; hicri 4. yüzyıl ile birlikte Horasan bölgesinde de Şafî Mezhebinin teşekkül ve yayılma süreci başlamıştır. Şafî Mezhebinin Horasan'da yükselişi ile birlikte Şafî Mezhebinin odağı Horasan ve Irak bölgelerine kaymış, bu süreçte Mısır yavaş yavaş arka plana düşmüştür. Irak ve Horasan kısa zamanda birbirine rakip olabilecek düzeyde bir ilmî rekabet düzeyine ulaşmış, Şafî Mezhebinin bu iki ana damarı arasında bazı farklılıklar oluşmuştur. Daha sonraki dönemlerde bu iki çizgiyi birleştirme çabaları dikkat çekmiştir. Bu yönde ilk girişimde bulunan; Ebû Ali es-Sincî olurken ardından İmam'ül

Harameyn el-Cüveynî, Raffî, İbn Salâh ve Nevevî bu iki eğilim arasını telif için çaba göstermişlerdir. Nihayet Nevevî ile birlikte bu iki çizgi arasındaki açığın kapandığı ve mezhebin yeniden tek çizgiye çekildiği kabul edilmektedir. Bu bağlamda, Ebû İshak el Mervezî ile Nevevî arasındaki dönemde Şafîi fukahası ve literatürü bu iki çizgiden biri ile irtibatlı olarak gelişme göstermiştir.

Beşinci ve son bölüm, mezhep yapısına ve belli başlı Şafîi fakihlerine ayrılmıştır. İlk olarak Şafîi Mezhebi içerisinde içtihat mertebeleri ve fetva usulü ele alınmış, ardından mezhep içi bazı önemli istihlaklar ile öne çıkan Şafîi literatürü incelenmiştir. Ardından da mezhep içinde ön plana çıkan 35 Şafîi fakihine yer verilmiştir.

Kısaca bir özetini vermeye çalıştığımız bu çalışma, şüphesiz modern dönemde İmam Şafîi hakkında yapılan tartışmalara önemli bir katkı sağlayacak niteliktedir. İmam Şafîi'nin düşüncesi ve mezhebi hakkında genel bir perspektif sağlama hususunda önemli bir kaynak niteliğinde olan eser, konunun genişliği ve çok farklı boyutları ihtiva etmesi dolayısıyla doğal olarak bazı hususların muhtasar olarak ele alınmasını gerektirmiş ve özellikle bazı esaslı konuların -kanaatimizce İmam Şafîi'ye göre kıyas, istihsan gibi önemli konuların- tafsilatlı olarak ele alınmasına imkân vermemiştir. Yazar eserinde önemli tespitlerde bulunmakta ancak bir çok konuda bu önemli noktalara sadece atıf yapmak ve değinmekle yetinmektedir. Özellikle *kavl-i kadim* ve *kavl-i cedid* ayrımı bağlamında ifade ettiği bazı hususlar kanaatimizce önem arz etmektedir. *Kavl-i kadim* râvilerinden Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşleri ile Şafîi'nin görüşleri arasında önemli bir ilişkinin var olabileceğine dikkat çekmesi (s. 42), fıkıhın hadisten ve ikinci yüzyıldan itibaren Kelâm'ın fıkıhtan ayrışma sürecine İmam Şafîi'nin katkısı (s. 96) gibi önemli tespitlere yer vermesi kanımızca burada zikredilmesi gereken önemli tespitlerden sadece bazılarıdır. Bunun yanında *er-Risale* hakkında yer verdiği bir başka tespit de önemli bir noktaya işaret etmektedir: Yazar'a göre eski *Risale* Hanefî çevreleri muhalif olarak ortaya koyup sistemini buna göre kurgularken, yeni *Risale* Hanefîlerle birlikte Malik'i de muhalif olarak ortaya koymuş ve muhtevasını buna göre şekillendirmiştir. Ancak buna rağmen yeni *Risale*'de de Malik'in fıkıhına eleştiri teşkil edebilecek hemen hemen hiçbir bilginin yer almaması, yazara göre eski *Risale* ile yeni *Risale* arasında çok büyük bir farkın olmadığına işaret etmektedir (s. 128).

Yazar bu eseriyle, özellikle klasik kaynakları ve Şafîi literatürünü merkeze alarak bir İmam Şafîi ve Şafîi mezhebi portresini ortaya koymak arzusunda gibi gözükmektedir. Eserde modern çalışmalardan atıflara yer verilse de kitabın ana gövdesini klasik literatürün oluşturduğu ifade edilebilir. Bu bir yandan İmam Şafîi'yi ve mezhebinin *olduğu gibi* ortaya koyma işlevini görürken bir yandan da bazı noktaların yeteri kadar aydınlatılmamasına sebep olmuştur. Özellikle giriş bölümünde değindiğimiz üzere modern çalışmalarda bir çok açıdan tartışmaların odağında olan Şafîi'yi konu edinen böyle bir eser, klasik kaynakları merkeze alıp bir perspektif sunarken, konuyla ilgili modern dönem iddialarını da bu perspektifte yorumlamaya yer vermeliydi. Örneğin;

Şafî'nin "kutsayacak derecede Arap diline önem atfettiğine" değinen ve bunun da temel nedeninin Arapçanın *metafizik mahiyeti ve Arap dilinin ifade zenginliği* olduğuna dikkat çeken yazarın, Şafî'nin Arap dili üzerindeki vurgusunu ırkçı eğilimlerle veya Kureyş taraftarlığı (Nasr Hamid Ebû Zeyd'in iddiaları için Bk. Sünni Paradigmanın Oluşumunda Şafî'nin Rolü, Hazırlayan: M. Hayri Kırbasoğlu, Kitâbiyât, 2. Baskı, Ankara 2003) gibi hususlarla irtibatlandırmaya çalışanların yorumlarını da değerlendirerek/ eleştirerek ele alması, çağdaş okuyucu için daha verimli bir hale getirebilirdi. Eserde yer alan klasik literatürden özellikle tabakât türü eserlere dayalı rivâyetler bir yandan konunun bütüncüllüğünü sağlama noktasında önemli bir yeri doldururken, diğer yandan da zaman zaman rivâyetin muhtevasına göre bazı izafilikleri ve zaafırları beraberinde getirmektedir. Örneğin; İmam Şafî'nin düşünce yapısı ve usûl anlayışının ele alındığı bölümde, Şafî'nin yorum anlayışına hakim olan dil, bağlam ve mantık unsurları ile usûl anlayışının mihverini oluşturan Kur'an, Sünnet, İcma, Kıyas hakkındaki görüşlerinin ağırlıkla tabakât eserlerine dayalı olarak ortaya konmuş olması, bu konuda kuşatıcı ve esaslı bir bakış açısının sağlanması noktasında bazı eksiklikleri beraberinde getirmiştir. Aynı nedene dayalı olarak, yani bu konuda biyografi ağırlıklı bir tasvir, talebelerin mezhepleşme sürecinde oynadığı rolü de daha organik ve bütüncül olarak izah edilmeye muhtaç halde bırakmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki; İmam Şafî ve Şafî Mezhebi hakkında genel bir bilgi edinme, Şafî literatürüne aşina olma, belli başlı Şafî fakihlerini sistemli bir şekilde bir arada görebilme arzusunda olanlar için bu kitap ilk başvurulacak eserlerden biri olmaya adaydır.